

De voormalige proosdijsite van Papinglo in Maldegem-Kleit

I. Enkele historische gegevens over Papinglo

Walter Notteboom en Jeroom Van Maldegem

De vroegste geschiedenis van de site Papinglo gaat terug tot de 12de eeuw. De naam Papinglo, voor het eerst vermeld in 1170, betekent "het bos van de lieden van Papo", wat wijst op een Frankisch familiedomein. Historisch-geografisch gezien maakte Papinglo deel uit van het Maldegemveld, een aaneengesloten oppervlakte *wastines* of ruige gronden, die zich uitstreckte tussen het huidige Maldegem in het noorden en Knesselare-Ursel in het zuiden.

Reeds eind 12de eeuw bestaat er een monastieke stichting met een kapel en een proosdij afhankelijk van de St.-Baafsabdij van Gent. Dat er zich reeds in de 12de eeuw een kapel bevindt, blijkt uit een vermelding in 1170 over een geschil tussen de pastoor van Maldegem en de proost van de kapel van Papinglo, een geschil dat beslecht wordt ten voordele van de pastoor van Maldegem.

De proosdij op het plan van 1567 (RAG, Kaarten en Plans, nr. 602).

De stichting werd begiftigd door hooggeplaatste personen. Rond 1184 bevestigt paus Lucius III dat Papinglo tiendvrij mag ontgonnen worden ten voordele van de abdij van Sint-Baafs. In 1187 schenken Rogier, kastelein van Gent, en zijn vrouw Margareta goederen die zij bij Deinze bezitten aan de proosdij. Een volgende schenking is die van Jan, kastelein van Brugge, die in 1189 een rente van 50 schellingen geeft aan de broeders en zusters van Papinglo. In diezelfde gift wordt bepaald dat voortaan twee priesters Papinglo zouden bedienen.

De Sint-Baafsabdij van Gent zag de toekomst van Papinglo gunstig tegemoet, toen zij in 1240 van de graaf van Vlaanderen en zijn vrouw Johanna van Konstantinopel niet minder dan 404 bunder *wastine* kocht, gelegen rond de proosdij, wat overeenstemt met een oppervlakte van 536 ha. Ook de abdijen van Drongen en van Ter Doest zijn in die periode zeer actief met de ontginning van het Maldegemveld, met als centra de hoeven Jrongengoed en Burkel.

Vanaf 1536, bij de secularisatie onder Karel V, alle rechten, privileges en bezittingen van Sint-Baafs worden overgedragen aan een nieuw gevormd kapittel van kanunniken in de Gentse Sint-Janskerk, is bij de vijf aangestelde dignitarissen ook de proost van Papinglo, die scholaster wordt: opnieuw een bewijs van het aanzien van Papinglo. Bij de oprichting van de nieuwe bisdommen in 1560 wordt het domein eigendom van het bisdom Gent.

De periodes van op- en neergang volgen elkaar op. Proost Lieven Hughenoos laat kort voor 1530 nog een rijstal oprichten en verrijkt de kapel met versieringen. Opvallend is dat proost Daniël Dierman in 1530 nog zorgt voor een prachtig nieuw poortgebouw, goed te zien op een kaart uit 1567². Toch waren er na 1536 al problemen gerezen om nog en geestelijke te hebben op Papinglo.

Jacob van Haelewijn, heer van Maldegem, en de bisschop van Doornik spannen in 1538 een proces in tegen het St.-Baafskapittel en de proost van Papinglo, met het oog op het behoud van een priester. Dankzij de documenten van dit proces beschikken we over een gedetailleerde beschrijving van de kapel. De resultaten van de opgravingen en het archeologisch onderzoek in 2006-2007 stemden – wat de grootte van de kapel betreft – bijna volkomen overeen met de gegevens van de procesbundel.

Vanaf de hand van de kaart uit 1567 krijgen we een klaar inzicht in de structuur van de site. Men ziet heel duidelijk de kapel afgebeeld met een westpartij met klokkentorentje. Haar ligging komt precies overeen met de huidige locatie van het gerestaureerde woonhuis. De ruïnes voor de kapel ligt de rijstal, voorbehouden aan de proost, en aan de westkant de achtershoeve, bestaande uit een woonhuis, stallingen en een schuur.

Vanaf de kapel ligt een waterput (hij bevindt zich nog steeds vóór het woonhuis). Het geheel wordt omsloten door een gracht en via twee toegangswegen kan het complex betreden worden.

In 1538 wordt de kapel buiten gebruik gesteld, kostbare voorwerpen worden in veiligheid gebracht, men vermoedt dat de Beeldenstorm er geen noemenswaardige schade meer aan aangericht hebben.

Vanaf 1560 stelt de bisschop de pachters aan. Pachter Andries Danneels (1611) gebruikt de vroegere kapel als schuur, brengt negentien vijvers in orde voor de vissers, verzorgt de bossen, zodat de houtkap lonend wordt enz. Zijn zoon Roeland (1636) heeft last van lunderende Hollanders. Het goed glijd af naar een erbarmelijke toestand, wat voor het isdomein aanleiding is om het in cijns te geven voor achttien jaar. Een volgende pachter, Guillaume Frayaert, richt de kapel, die reeds als schuur had dienst gedaan, in als

woonhuis. Het oude woonhuis wordt dan als schuur gebruikt. Het verval leidde tot steeds verder verval; in 1749 lag de hoeve bijna in puin en werd niet meer bewoond.

Een nieuw élan komt er onder bisschop Antonius Vander Noot. Hij laat de hofstede volledig heropbouwen onder de leiding van Jan van Hacker, die het werk in 1756-1757 uitvoert voor 300 ponden. Het woonhuis wordt heropgebouwd, grotendeels op de schamele resten van de kapel. In de persoon van Pieter Roels vindt bisschop Ferdinand Maria de Lobkowitz een zeer geschikt pachter die van aanpakken weet. Een geometrisch drevenpatroon – met dreven van noord naar zuid en van west naar oost – verdeelt de heide in een honderdtal percelen. Lijnrechte dreven, zoals Torredreef, Halledreef en Lievevrouwdreef krijgen hun benaming. Wie percelen in cijns nam of pachtte, moest ze binnen de zes jaar in cultuur brengen. Het systeem werpt vruchten af: van 1782 tot 1792 noteert men aanzienlijke winst. De bisschop heeft de bedoeling tien nieuwe hoeven te laten bouwen, het worden er slechts drie, dit tengevolge van de confiscatie van de kerkelijke goederen tijdens de Franse Overheersing.

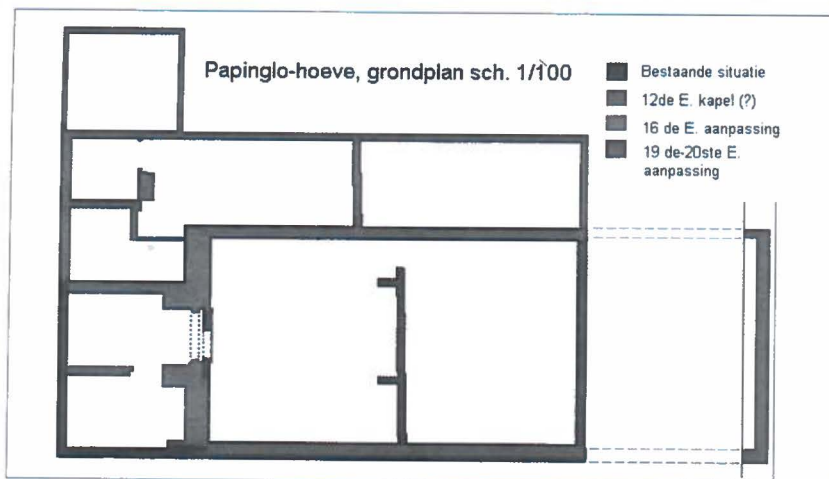
De geconfisqueerde gronden en gebouwen van Papinglo worden bij de domeingoederen van het Schelvedepartement gevoegd en verpacht als cijnsgoederen. In 1820 – onder het Verenigd Koninkrijk – verkoopt de provincie een deel van haar domeingoederen, waaronder Papinglo. Zo komt de Gentenaar Ferdinand Speelman in het bezit van de hoeve en een deel van de gronden er rond. Na hem wordt de Gentse notaris Norbert Eggermont eigenaar en na zijn overlijden zijn dochter Marie Eggermont, de weduwe van Joseph Jooris uit Brussel.

Na het tragisch overlijden van de pachters André en Gaspard Bottelier op 3 augustus 1999, wordt het woonhuis niet meer gebruikt en wordt de uitbating stilaan afgebouwd. De "NV Papinglo" tenslotte, met als afgevaardigd bestuurder, de heer Jozef Meerschman, koopt in december 2002 de hoeve met een oppervlakte van 1 ha 30 a 32 ca van Ghislaine Jooris, weduwe van graaf Humbert Visart de Bocarmé uit De Haan.

De "NV Papinglo" heeft in 2006-2007 haar plannen met de aloude hoeve gerealiseerd. Enkel het woonhuis bleef min of meer in zijn originele vorm bewaard. De kleine stallen achter de woning werden afgebroken. Schuur en stalling waren het voorwerp van een ingrijpende verbouwing tot hotel en restaurant. Jammer dat het jaartal 1756, het startjaar van de laatste belangrijke ontginningsfase, niet in het dak behouden bleef.

De hoeve met haar onmiddellijke omgeving is beschermd als dorpsgezicht bij MB van 18.09.1981 en beschermd als monument bij MB van 19.11.2004³.

De historische site van Papinglo is gelukkig bewaard gebleven. Papinglo blijft wenken op 'de hoogte van Cleyt': ondanks een totale herbesteding, werden er accenten gelegd die het historisch karakter en de eigen sfeer van deze unieke plaats bestendigen. Kleit zal moeten leren leven met het 'nieuwe Papinglo'.

Algemeen grondplan met aanduiding van de vastgestelde fundering van de kapel.

II. Archeologische en bouwfysische bevindingen

Pedro Pype

Naar aanleiding van de inrichting van een hotelcomplex op de historische site van Papinglo in Maldegem-Kleit, werden eind 2006, voorjaar 2007 enkele archeologische waarnemingen uitgevoerd, die toelaten een aantal historische vermeldingen te staven. De waarnemingen waren mogelijk dankzij de bereidwilligheid van de heren J. Meerschman en E. Van Holsbeke van de firma Mevaco en door tussenkomst van N. Lemay van het Agentschap RO van de Vlaamse Gemeenschap, waarvoor we hier onze dank willen uitspreken.

Bovenaanzicht van een gedeelte van de noordelijke funderingsmuur van de kapel.

Bovenaanzicht op een van de vrijgekomen steunberen van de noordelijke funderingsmuur van de kapel.

a) Afvalkuiltje

Een eerste verkenning werd uitgevoerd naar aanleiding van het slopen van de oostelijk gelegen schuur en het bouwen van een toegangspartij tot het nieuwe hotelcomplex. Op 1,50 m van de oorspronkelijke noordelijke gevel werd op ca. 1,20 m diepte een kleine ovale kuil aangesneden. De kuil had een lengte van 1,50 m, een maximale breedte van 0,90 m en een maximale bewaarde diepte van 0,15 m. In de vulling werd een weinig grijs gebakken aardewerk aangetroffen. Enkele randfragmenten zijn afkomstig van een kookpot, een tuitpot en een kom en kunnen gedateerd worden in de late 12de - vroege 13de eeuw.

b) Woonhuis

Het huidige boerenhuis is qua structuur typerend voor de tweede helft van de 18de eeuw. Het 16,23 m lange woonhuis, traditioneel met de voorgevel naar het zuidoosten gericht, heeft vijf ramen. De voordeur is gevat in een grijs geschilderde bakstenen omlijsting met oren en een waterlijst.

In de 19de eeuw werden aan de achtergevel aanpassingen uitgevoerd en het woonhuis werd verbreed van 6,40 m tot 9,83 m.

Het woonhuis wordt gekenmerkt door een driedelige structuur. In het westen bevindt zich de opkamer met onderliggende kelder, die hier duidelijk in verband kan gebracht worden met de voormalige kapel (zie verder). Centraal bevindt zich de eigenlijke woonkamer met aan de westelijke muur een ingebouwde proviandkast en aan de oostelijke muur een brede haardplaats met een geschilderde, geprofileerde schouw balk met bordenlijst. Latere aanpassingen aan de kapconstructie en de originele balkenzoldering hebben geleid tot stabiliteitsproblemen, waardoor de zoldering doorbuigt. Onmiddellijk ten noorden van de haard is er een deuropening aangebracht die verbinding geeft met de oostelijke kamer.

Een vergelijkbaar voorbeeld van een dergelijk type boerenwoning vinden we aan het begin van de Kasteeldreef in Lembeke.

Tijdens de restauratie- en renovatiewerkzaamheden werden interessante vaststellingen gedaan. Zo is gebleken dat de oorspronkelijke 18de-eeuwse kern van het woonhuis, meer bepaald de voor- en de achtergevel, grotendeels werd opgetrokken op een zandstenen funderingsmuur, die vrijwel zeker kan in verband gebracht worden met de voormalige kapel. Tijdens rioleringswerken nabij de oostgevel kon op ca. 6,50 m buiten de gevel de fundering van de oostelijke zijgevel van de kapel waargenomen worden.

De ca. 0,50 m brede muur was opgebouwd uit onregelmatig gekapte brokken glauconiethoudende zandsteen van lokale oorsprong (veldsteen) en was maximaal bewaard tot een hoogte van ca. 0,50 m onder het maaiveld. De aanleg van de fundering zelf kon niet bepaald worden.

Aan de hand van de aangetroffen muurrestanten komen we tot een rechthoekige kapel met een lengte van 17,80 m en een breedte van 6 m (binnenwerks). Over de afmetingen van de kapel lezen we in de Geschiedenis van Kleit het volgende: "*Robert van Maldegem, heer van Grimarez, verzekert ons dat de kerk binnen de muren niet minder dan 67 voet lang (ca. 18 m) en 22 voet breed (ca. 6 m) was*"⁴. Ter hoogte van de voor- en achtergevel werden aan de binnenzijde van de zandstenen muur een viertal steunberen waargenomen met een gemiddelde tussenafstand van 2,50 m, ingewerkt in de muurdikte. De steunberen hadden een breedte van ca. 0,55 m en een diepte van 0,10 m. De binnenzijde van de muur was bezet met een dunne laag kalkmortel.

Oud en nieuw
met mekaar
verzoenen...

Ook wat betreft de steunberen vinden we in voornoemde passage het volgende: "aan beide zijden waren vijf grote pijlers en twee aan iederen kant van de gevels. Er was een prachtig portaal en een schone gevel, waarboven een kloktorentje oprees".

In een latere fase werd de fundering aan de binnenkant verbreed door het aanbrengen van een rij bakstenen (28x13,5x6,5-7cm). Dat is mogelijk in verband te brengen met de aanpassingen van de kapel in het begin van de 16de eeuw.

Tijdens een bouwhistorisch en materiaaltechnisch onderzoek wees het studie bureau Examino Cvba op de aanwezigheid van enkele steenmassieven in de huidige kelder als restanten van een oudere constructie⁵.

Bijkomende waarnemingen brachten nog enkele interessante sporen aan het licht. Zo bleken na het verwijderen van de pleister nog op enkele plaatsen restanten van een zandstenen muur bewaard, die mogelijk in verband staan met een smalle rechthoekige ingangspartij met een lengte van 4 m en een breedte van 2,20 m (binnenwerks).

Ter hoogte van de hoek van de noordelijke scheidingmuur met de oostelijke muur bleek de zandstenen muur zelfs nog bewaard tot op een hoogte van 1,60 m. Tevens werd in dit gedeelte een uitsparing vastgesteld van 15 bij 15 cm en met een diepte van 19 cm, wat als een balkgat kan geïnterpreteerd worden.

Tijdens latere aanpassingen werd ter hoogte van de toegangspartij een gedeelte van de zandstenen muur gesloopt en werd in het zuidelijke deel een zware bakstenen rondboog aangebracht. Mogelijk houdt die constructie verband met het klokkentorentje, zoals afgebeeld op het plan van Papinglo uit 1567. Onmiddellijk ten westen ervan werd een tweede ruimte gecreëerd die aan de oostelijke zijde wordt bepaald door een in de dikte van de muur ingewerkte nis (sacristie, bijkapel?).

Zoals hoger reeds aangehaald, werd in 1756 op de funderingen van de kapel een woonhuis opgetrokken. Een min of meer centrale scheidingmuur verdeelde de woning in twee grote kamers. Aan de westzijde van de muur was een brede wangenhaard voorzien.

NOTEN

- 1 DE SMET G. & VERSTRAETE D., *De proosdij van Papinglo te Maldegem-Kleit*. Maldegem 1951.
- 2 Rijksarchief Gent, kaarten en plannen, nr. 602.
- 3 Onroerend Erfgoed, Databank Bouwkundig Erfgoed: fiche Papinglohoeve (ID 51875).
- 4 VAN MALDEGHEM J. en NOTTEBOOM W., *De voormalige proosdij van Papinglo*. In: Van nature een monument. Open Monumentendag 2004, Maldegem, p. 2-16.
- 5 DECEUNINCK M. en VERDONCK A., *Papinglohoeve te Kleit. Bouwhistorisch en materiaaltechnisch onderzoek. Voorjaar 2006. Examino cvba*.

Vooropening van het hotel Cleythil op vrijdag 7 september 2007

2007 was een belangrijk jaar voor Papinglo. Na het tragische ongeval in 1999 van de gebroeders Bottelier, de uitbaters van het bedrijf, was de toekomst van de historische hofstede even erg onzeker. Het oude gebouwencomplex met zijn schitterende ligging wekte echter de interesse van ondernemende lui. De NV Papinglo kocht in 2002 het eigendom. Bescherming als monument was niet onverenigbaar met de plannen die de heer Jozef Meerschman koesterde. Het opzet was niet min: de hoeve woning ombouwen tot een leefbare moderne wooneenheid, van schuur en stalling een hotel en restaurant maken.

De plannen werden in 2006-2007 gerealiseerd, met veel respect voor de historiciteit van de site: de geteerde band onderaan de voorgevel en de *blaffetuurtjes* beklemtonen extra het landelijke karakter van het woonhuis en het teruggeplaatste kloktorentje verwijst naar het verleden van Papinglo als proosdij.

Op vrijdagavond 7 september 2007 liep het conferentiezaaltje van het hotel Cleythil eivol voor de vooropening, tevens de openingsceremonie van de Open Monumentdag van Maldegem en Sluis. Burgemeester De Roo drukte er zijn tevredenheid over uit dat men nu ook in Maldegem-Kleit in stijl kan dineren en overnachten. Een goede zaak voor het zakenleven en het toerisme. De wethouder voor cultuur van Sluis had het over de betekenis van monumenten in het sociaal-culturele leven, terwijl de muzikale groep Babel ontspanning bracht met erg gesmaakte folksongs.

Ten slotte nam Jeroom Van Maldeghem, ondervoorzitter van het Davidsfonds, het woord. Ook hij prees de NV Meerschman voor de geslaagde realisatie. Beknopt schetste hij de rol die Papinglo eeuwenlang speelde in de ontginning van het Maldegemveld en het belang van de kapel van de proosdij voor de ontwikkeling van het gehucht en de latere parochie Kleit. Belangrijke personen deden schenkingen aan Papinglo, sommigen wilden op het abdijgoed begraven worden. Hij verwees naar het archeologische werk van Pedro Pype, dat bevestigt wat wij reeds uit oude documenten over proosdij en kapel wisten.

Namens het Davidsfonds, dat steeds ijverde voor het behoud van Papinglo en reeds in 1981 de bescherming als dorpsgezicht bekam - eind 2004 volgde de bescherming als monument - sprak hij zijn tevredenheid uit over de rol die Papinglo nu te vervullen krijgt. Tevens vestigde hij er de aandacht op dat over het proosdijverleden nog maar het topje van de ijsberg gekend is. Vele meters archiefmateriaal wachten nog op de vorser, die met gedrevenheid, bekwaamheid en geduld het verhaal over Papinglo zal optekenen. Mogen we eerlang een uitgebreid werk over de proosdij verwachten naar het model van de studie over de abdij van Zoetendale?

Voorzitter Etienne Dhont mocht dan iedereen uitnodigen tot de receptie. Bij het genieten van een 'proosdijwintje' werd nog lang doorgeboemd over verleden en toekomst van Papinglo. Open Monumentendag 2007 kende een mooie start.

W.N.